

Návrh pro konceptualizaci primární prevence Ústeckého kraje

Okruhy primární prevence Ústeckého kraje

Podpora stability rodiny

- podpora partnerských, rodičovských kompetencí a kompetencí v rodinných vztazích
- podpora partnerského a rodinného poradenství
- podpora primární prevence rizikového chování
- podpora zdravého životního stylu
- podpora organizací s prorodinnými a volnočasovými aktivitami
- podpora hodnoty rodiny
- podpora zdravého životního stylu
- podpora mezigeneračních vztahů (aktivit)
- podpora neformálně pečujících
- podpora mezikulturního dialogu a začlenění rodin cizinců
- podpora aktivního života seniorů
- podpora svépomocných skupin
- osvětové aktivity

Harmonizace rodinného a pracovního života

- podpora zaměstnavatelů k tvorbě příznivého prostředí pro sladění rodinného a pracovního života zaměstnanců
- podpora zaměstnanců
- podpora neformálně pečujících
- osvětové aktivity

Podpora komunitního života a dobrovolnictví

- podpora komunitního života vztahující se na všechny generace
- podpora center či jiných subjektů založených na budování komunitního života a mezigenerační spolupráce
- podpora svépomocných skupin
- podpora dobrovolnictví vztahující se na všechny generace
- ocenění a osvěta (dobrovolnictví jako součást života – životního stylu i práce)
- osvětové aktivity

Úvod

Zastupitelstvo Ústeckého kraje schválilo dne 13. 12. 2021 usnesením č. 028/11Z/2021 prodloužení dokumentu **Koncepce rodinné politiky Ústeckého kraje 2019–2022**, který je základním strategickým materiálem prorodinné politiky Ústeckého kraje na dané období. Tím hlavním a největším cílem zůstává to, aby se rodinám v Ústeckém kraji žilo dobře. Cílovou skupinou rodinné politiky je obecně rodina. Tento termín zdaleka nemusí znamenat pouze dva rodiče a dítě či děti. Rodin existuje celá řada, a pokud hovoříme o rodinné politice, měla by se zde najít jakákoliv rodina.¹

Důležitým principem prorodinné politiky je prevence. Účelem tohoto „Návrhu konceptualizace primární prevence Ústeckého kraje“ je předložit hlavní témata a okruhy navržená regionální platformou Ústeckého kraje, na které by bylo vhodné se zaměřit.

Oblasti primární prevence jsou velmi široké a zahrnují celou řadu činností a aktivit. V obecné rovině lze označit za primární prevenci prakticky **jakoukoliv cílenou aktivitu, která předchází riziku ohrožení rodiny či jakéhokoliv člena rodiny**. Zároveň nejde pouze o úzký okruh sociálních služeb, jež vycházejí ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, a o služby pověřené sociálně-právní ochranou dítěte, ale i o jakékoliv jiné podpůrné služby pro rodinu. Za preventivní služby lze označit i aktivity a programy poskytované školami, školskými zařízeními, psychology, poradenskými zařízeními, zdravotnickými subjekty, neregistrovanými službami pro rodiny – především mateřskými centry², zájmovými a komunitními sdruženími, církvemi, Úřadem práce, městskou policií, Policií České republiky apod.³

Preventivní služby lze od sebe odlišit tím, v jakém momentě zasahují do života všech generací rodin či jednotlivců, tedy ve smyslu časového hlediska jejich využití. V tomto smyslu lze aktéry primární prevence chápat jako aktéry, kteří jsou k dispozici celé populaci, patří k základním složkám systému péče o obyvatele státu, jsou svým charakterem všeobecné a nízkoprahové.⁴

Za účelem podrobnějšího vymezení preventivních služeb lze stanovit jejich základní kritéria⁵:

1. **Široká dostupnost** – služby jsou k dispozici co nejširší skupině občanů, jsou dostupné místně.
2. **Dobrovolný vstup** – je důležité, aby služby byly dobrovolné, tedy jejich uživatelé mohli sami rozhodnout, zda budou danou službu využívat.
3. **Normalizace využití podpory** – toto kritérium navazuje na výše uvedené kritérium dobrovolnosti. Velmi důležitá je osvěta, aby uživatelé služeb vnímali jako normální požádat o pomoc. Z toho vyplývá, že preventivní služba by měla probíhat nestigmatizujícím způsobem.
4. **Spolupráce a síťování služeb** – každá preventivní služba by měla spolupracovat, a to i na mezioborové úrovni. Tato spolupráce by měla vést ke koordinovanému průchodu uživatele/ů systémem preventivních služeb. Aktéry ze souvisejících oblastí je nutno do systému podpory rodin „vtahovat“, aby se cítili jeho součástí a rozuměli tomu, co mohou rodině nabídnout. Tito aktéři sehrávají při identifikaci rizik a předcházení nepříznivých situací naprosto zásadní roli.⁶ Množství aktérů je nicméně spíše podružným aspektem. Tím naprosto zásadním východiskem při tvorbě

¹ *Koncepce rodinné politiky Ústeckého kraje 2019–2022, str. 6*

² *tj. mateřskými, rodinnými, komunitními či jinak zvanými centry*

³ *Včas a spolu, str. 19*

⁴ *Včas a spolu, str. 21*

⁵ *Včas a spolu, str. 19*

⁶ *Včas a spolu, str. 19*

rodinné politiky na libovolné úrovni je jejich spolupráce, respektive to, kolik aktérů je schopno se propojit, a produkovat tak skutečně hmatatelné výsledky.⁷

Velice důležité je propojení aktérů preventivních služeb s návaznou sítí dalších preventivních služeb, tedy v případě, že dochází k identifikaci rizika a tato služba není schopna klientovi adekvátně pomoci, např. když jde o složitější problém, musí být služba schopna klienta odkázat dál na specifické služby.⁸

1 Vymezení primární prevence z pohledu odborníků kraje a regionální platformy

1.1 Podpora stability rodiny

Stabilita rodiny je z pohledu platformy stěžejní oblastí směřování primární prevence. V této oblasti hrají důležitou roli podpora partnerských, rodičovských kompetencí a kompetencí v rodinných vztazích, které ke stabilitě rodiny zásadně přispívají.

Díky změnám v české společnosti, kterými od sametové revoluce prošla, došlo i ke změně vnímání pojmu rodina. V současné době odborná i laická veřejnost reflektuje rozmanitost forem rodinného, příp. nerodinného, soužití jako danou či „přirozenou“.

V důsledku vývojových trendů posledních desetiletí lze dnešní rodiny charakterizovat především třemi základními rysy⁹:

- rostoucí diverzita forem rodinného soužití, ale i absolutní a relativní nárůst nerodinných forem soužití, a také života singles;
- destandardizace životních drah, projevující se rozmanitějšími formami a novým časováním přechodů do partnerství a rodičovství (mj. v návaznosti na větší pestrost studijních a profesních drah), opakované vstupy do partnerství či manželství;
- nestabilita rodiny a „křehkost“ partnerských vztahů, oslabené mezigenerační vztahy v důsledku rozpadů partnerství.

Stabilita rodiny (nukleární rodiny, ale i širší rodinné sítě) závisí zejména na **kvalitě partnerského vztahu**. Podle psychologů členové rodiny často vyhledávají včasnou pomoc či podporu příliš pozdě, přitom dle sociálních pracovníků, advokátů a soudců mnohdy přistupují k rozvodu/rozchodu příliš brzy, aniž by se předtím snažili své problémy účinně řešit. Úpravu péče o děti po rozchodu/rozvodu řeší páry většinou v emočně vypjaté fázi, mnohdy se dopouští chyb i z nevědomosti nebo špatné informovanosti. Přitom stabilita rodiny dítěte po rozchodu se odvíjí přímo od vztahu mezi rodiči po rozchodu – již ne na bázi partnerství, ale rodičovství – a od jejich schopností spolupracovat na výchově s pozorností k potřebám dítěte.¹⁰

Ke zvládnutí rozpadu rodiny mohou přispět odborníci různých pomáhajících profesí, ale i průběh opatrovnického řízení, který dále neeskaluje rodičovský konflikt. Rodiče jsou vedeni k znovu převzetí své rodičovské odpovědnosti za osud dětí a k obnově konfliktem snížených rodičovských kompetencí. Důležitou roli hraje i edukace rodičů o průběhu opatrovnického

⁷ *Koncepce rodinné politiky Ústeckého kraje 2019–2022, str. 9*

⁸ *Včas a spolu, str. 19*

⁹ *Zpráva o rodině 2020, str. 15*

¹⁰ *Zpráva o rodině, str. 6*

řízení, o potřebách a prožívání dětí, ale i o právní úpravě jednotlivých typů péče o děti po rozvodu (výlučná, střídavá, společná).¹¹

Rodičovské kompetence je možno vnímat jako prostředek rodičovství, tedy aby rodiče mohli být svým dětem rodiči¹². Jejich znalost a implementace do partnerského a rodičovského života předchází možné nestabilitě rodiny, a potažmo i partnerského vztahu. Rodičovské kompetence jsou tedy takové schopnosti a dovednosti rodičů (popřípadě osob, které rodiče nahrazují, ale i budoucích rodičů, prarodičů, vychovatelů či osob pracujících s dětmi a jejich rodinami), které umožňují dítěti se vyvíjet přiměřeně jeho potřebám ve všech oblastech života. Znamená to, že rodiče sami nebo s podporou dokážou uspokojovat potřeby dítěte v kontextu jeho věku, duševního, mentálního i tělesného vývoje a umožňují/podporují tím optimální rozvoj jeho potenciálu.¹³

„Základní rodičovskou kompetencí je dítě milovat, a chránit ho před nebezpečím. Základní znaky rodičovských kompetencí jsou: bezpečí, jistota, vřelost, vstřícnost, akceptace (přijetí), respekt, důstojnost, individuální přístup a používání nenásilných výchovných prostředků.“¹⁴ Pro samotný rozvoj rodičovských kompetencí jsou důležité: osvěta, podpora mezioborové práce, využití terénní práce, využívání dobrovolnických programů, svépomocných rodičovských skupin, vzdělávací aktivity a programy ideálně s využíváním metod praktického nácviku rodičovských dovedností, osvětové programy a kampaně podporující informovanost veřejnosti o závažných společenských tématech a podporující společenské a rodinné hodnoty.

Zdravý životní styl

Nezbytnou součástí stability rodiny je podpora zdravého životního stylu a ochrana zdraví obyvatel.

V této oblasti je důležitá:

- podpora volnočasových aktivit pro celé rodiny a vytváření vhodného a bezpečného prostředí k trávení volného času pro rodiny, potažmo podpora subjektů, které volnočasové aktivity zajišťují (centra volného času, sportovní kluby, zájmové spolky, mateřská centra, školy, náboženské spolky aj.);
- podpora primární prevence rizikového chování (prevence před škodlivými vlivy kouření, drog, alkoholu, digitálních technologií, šikany a hráčství), dále ochranu před nepoctivými prodejci (tzv. šmejdi) a osvětu o šíření nepravdivých informací a dezinformací (tzv. hoaxy a fake news);
- podpora činnosti nestátních neziskových organizací (dále „NNO“), obcí, spolků, zájmových skupin aj. subjektů při realizaci aktivit zaměřených na motivaci a osvětu zdravého životního stylu.

Podpora neformálně pečujících

Součástí stability rodiny je rovněž podpora neformálně pečujících osob. Jedná se převážně o:

1. **Rodiny, které pečují dlouhodobě** – pečují o člena rodiny se zdravotním znevýhodněním.
2. **Rodiny, které pečují „ze dne na den“** – do rodiny zasáhla vážná nemoc či úraz.
3. **Rodiny pečující o seniora.**

¹¹ Zpráva o rodině 2020, str. 7

¹² Posilování rodičovských kompetencí, str. 5

¹³ Posilování rodičovských kompetencí, str. 6

¹⁴ Posilování rodičovských kompetencí, str. 6

4. **Sendvičové generace** – členové rodiny, kteří pečují o své děti i své rodiče, řeší svůj partnerský život a jsou zaměstnaní.
5. **Seniory pečující o seniory** – seniorský věk s sebou obecně nese riziko výskytu závažných chorob, které zhoršují kvalitu života a vyznačují se ve svých důsledcích práv sníženou soběstačností. Prodlužování lidského věku také často způsobuje, že přibývá seniorů, kteří pečují o své rodiče. Není výjimečné, že sedmdesátiletá seniorka pečuje o svou devadesátiletou matku.
6. **Sendvičové seniory** – pečují o manžela/ku, nebo o rodiče, zároveň pomáhají s vnoučaty.

Pro podporu neformálně pečujících osob je zásadní realizace vzdělávacích a podpůrných programů, podpora osvětově vzdělávacích aktivit, rozvoj dobrovolnictví v oblasti neformální péče, podpora institucí a organizací nabízejících vzdělávání pro pečující osoby, ev. podpora vzniku nových NNO zajišťujících komplexní péči a podporu neformálně pečujícím všech zmíněných kategorií.

1.2 Harmonizace rodinného a pracovního života

Podpora zaměstnavatelů k tvorbě příznivého prostředí pro sladění rodinného a pracovního života zaměstnanců je dalším z klíčových témat směřujících k uspokojení potřeb rodin. Rodiče vracející se z mateřské či rodičovské dovolené, rodiče pracující a pečující o děti či osobu blízkou a skupiny osob starších 50 let jsou nejohroženějšími skupinami na trhu práce. V tomto směru je důležité rozvíjet informovanost primárně u zaměstnavatele, ale i zaměstnance o problematice rovných příležitostí, alternativních forem práce a dalších opatření pro sladování rodinného a pracovního života při zachování principu svobodné volby osobních rozhodnutí ve všech životních fázích.

Pro naplnění cíle je nutné motivovat zaměstnavatele k zohledňování zájmů zaměstnanců/zaměstnankyň, kteří jsou v roli pečujících osob, podporovat jejich udržení zaměstnatelnosti na trhu práce a zasazovat se o pohled na rodinu a na profesní sféru jako na rovnocenné zdroje společenské prosperity.¹⁵

Cíl je naplňován zejména prostřednictvím podpory realizací auditů, soutěží a seminářů¹⁶ za účelem zavádění flexibilních pracovních úvazků a alternativních forem zaměstnání, aktivit motivujících k sebevzdělávání, ke schopnosti sebeprezentace na trhu práce, které umožňují opětovný návrat na trh práce, zavádění a rozvoj inovativních forem péče o děti, seniory a dlouhodobě nemocné.¹⁷

1.3 Podpora komunitního života a dobrovolnictví

Cílem je zapojit obyvatele obcí a měst do komunitního života a tím posílit přirozené vazby rodin k lidem a místu, kde žijí a tráví svůj volný čas. Smyslem je také podpora neformálního přirozeného setkávání a posílení sousedských vztahů a soudržnosti. Mělo by tak dojít k aktivnímu zapojení rodin do vlastního místa k životu, jejich vlastní hledání cest a nápadů ke zlepšování okolního prostředí.

Pro tuto oblast je klíčová osvětová činnost a propagace komunitního života a soudržnosti obyvatel směrem k zástupcům obcí a měst (semináře, sdílení dobré praxe apod.) a také v rámci vlastní komunity (např. podpora komunitního místa na sociálních sítích).

¹⁵ *Koncepce rodinné politiky Ústeckého kraje 2019–2022, str. 34*

¹⁶ *Audit Společnost přátelská rodině, značka Tátové vítání aj.*

¹⁷ *Koncepce rodinné politiky pro všechny generace 2020/2030, str. 23*

Dále podpora vzniku a rozvoje center – mateřských center a kulturních center, které podporují komunitní a mezigenerační vztahy prostřednictvím svých aktivit pro celé rodiny.

Pro oblast dobrovolnictví je důležité začít vnímat dobrovolnictví jako součást běžného života. Toho lze dosáhnout mediální podporou dobrovolnictví, vyhlášením ocenění pro dobrovolníky¹⁸ apod. Současně je důležité podporovat a realizovat vzdělávací programy zaměřené na nábor všech generací dobrovolníků včetně vzdělávání pro specifika dobrovolnické činnosti. Také je důležité edukovat v rámci vzdělávacích aktivit u všech generací, že dobrovolnická pomoc může být investicí buď vlastního časového fondu či finanční participací. Je důležité si uvědomit, že rodiny, které z důvodu zásahu vyšší moci potřebují dobrovolnickou podporu se často potýkají s vysokým stresem z důvodu nutnosti zajistit zdravé fungování rodiny.

¹⁸ *Křesadlo aj.*

Závěr

Dosavadní zkušenosti ukazují, že v současném celostním systému chybí státem garantovaná a veřejnou správou vykonávaná preventivní práce pro rodiny, resp. pro všechny generace rodin. Ta by měla spočívat zejména v koordinaci a síťování již existujících a synergicky kooperujících služeb pro rodinu a v podpoře budování potřebných kapacit služeb, které jsou v Ústeckém kraji aktuálně potřeba.¹⁹ Navíc řada programů, které jsou ve zdejší prostředí označovány za preventivní, se zaměřují spíše na řešení důsledků jevů než na jejich předcházení.

Také je ale potřeba neopomíjet podporu na krajské úrovni s adekvátní distribucí dotačních titulů případně jiných nástrojů podpory primární prevence s ohledem na rozdílné cílové skupiny.

Primární prevence obsahuje široké spektrum aktivit a vybrané okruhy primární prevence mohou pomoci ve snaze o zlepšení životních, sociálních a dalších podmínek pro rodiny žijící v tomto kraji.²⁰

Materiál je předkládán jako doporučení, neboť realizace rodinné politiky je výhradně v samostatné působnosti Ústeckého kraje. Je na zástupcích samosprávy zvážit, které z námětů lze případně zohlednit.

¹⁹ *Včas a spolu*, str. 51

²⁰ *Koncepce rodinné politiky Ústeckého kraje 2019–2022*, str. 40

Použité zdroje a literatura

Jůzová Kotalová, K., Bechyňová, V., Candia Muňoz, A., Kubičíková, D., Petránková, B., Smutková, L. (14. 12. 2018). Posilování rodičovských kompetencí. Systémový projekt MPSV Systémový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí. Praha.

Korbel, M., Lejsková, Z., (2019). Včas a spolu. Systémový projekt MPSV Systémový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí. Praha.

Krajský úřad Jihomoravského kraje, Koncepce rodinné politiky pro všechny generace 2020/2030.

Krajský úřad Ústeckého kraje, Koncepce rodinné politiky Ústeckého kraje 2019–2022.

Kuchařová, V., Barvíková, J., Höhne, S., Nešporová, O., Paloncyová, J., Vidovičová, L. (2020). Zpráva o rodině 2020. VÚPSV, v. v. i. Praha.